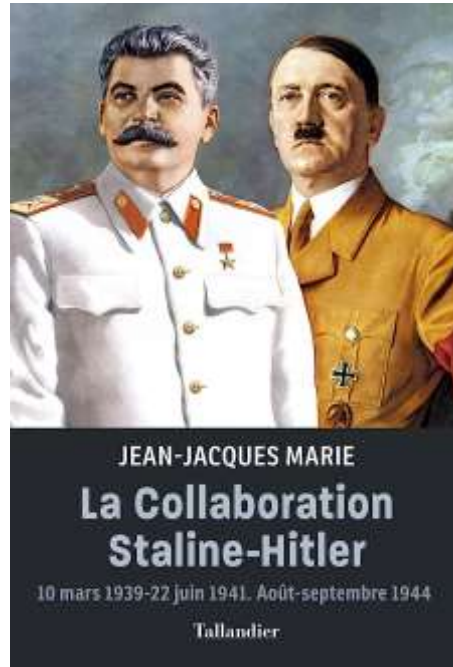

Jean-Jacques Marie*

Samarbetet Stalin-Hitler

Om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess följder**

Ur [Cahiers du mouvement ouvrier](#), januari 2022

Bokomslag till J-J Marie, *La collaboration Staline-Hitler*, maj 2023, 352 sidor.
 Artikeln publicerades över 1 år innan boken.

En del med nostalgiskt sinne för Stalins storverk (Gulag, dödsstraff för snattare och tolv-åringar, förbud mot aborter, skådeprocesser, upprepade utrensningar, deportation av hela folk, förföljelse av ”kosmopoliter”, osv) fortsätter ihärdigt att producera, trycka och sprida avskyrvärda pamfletter för att smutsa ner huvudrollsinnehavarna under revolutionen, i första hand Trotskij, som man försöker utmåla som medbrottslingar till eller agenter åt Hitler och nazister.

Dessa uppkastningar, vars upphovsmän framstår som groteska papegojor, syftar till att dölja och kamouflera en historisk verklighet som alltför ofta retuscherats eller förvrängts: det nära politiska och ekonomiska samarbetet, i ett läge till och med militärt, mellan Stalin och Hitler under de 22 månaderna mellan den 23 augusti 1939 och 22 juni 1941.

Här följer de viktigaste inslagen.

23 augusti 1939: icke-angreppspakten

Den 23 augusti 1939 landade Nazitysklands utrikesminister Joachim von Ribbentrop i Moskva och samma dag undertecknade han och Molotov, då ordförande i folkkommissariernas råd, Sovjetunionens regering, en icke-angreppspakt, vanligtvis känt som Molotov-Ribbentrop-pakten.

Den brittiska bourgeoisien och München

Den 30 september 1938 undertecknade de brittiska och franska ledarna, Neville Chamberlain och Edouard Daladier, och Adolf Hitler och Benito Mussolini, utan någon representant för Sovjetunionen, en överenskommelse som innebar första etappen av Tjeckoslovakiens upplös-

* Förf. är en fransk marxistisk historiker. Se även [Intervju med Jean-Jacques Marie](#) av Björn Erik Rosin

** I denna översättning så har vi helt ersatt hänvisningar till franska verk med svenska eller engelska versioner när sådana finns och hela citaten hittats, och båda om de engelska inte är kompletta (gäller Dimitrovs dagbok)

ning. Överenskommelsen förkroppsligade den brittiska bourgeoisieens politik, som främst var inriktad på att försvara det enorma kolonialväldet som skakades av den kamp för självständighet som uppstått bland de koloniala folken efter den ryska revolutionen. För britterna var Sovjetunionen, som man såg som ett uttryck för bolsjevismen, en fiende till kolonialismen och ett större hot mot det egna imperiet än Tredje riket, som ju befann sig långt från koloniernas gränser. Dess strävan var också att få naziregimen att via upplösningen av Tjeckoslovakien inrikta sig på en expansion österut. Hitlers hysteriska och rituella invektiv mot "judebolsjevismen" tycktes utgöra en garant för att den inriktningen skulle bli framgångsrik.

Deltagarna vid Münchenöverenskommelsen: Från vänster Neville Chamberlain, Édouard Daladier, Adolf Hitler, Benito Mussolini och Galeazzo Ciano. Bakom dem bland andra Joachim von Ribbentrop och Ernst von Weizsäcker. Bundesarchiv CC BY-SA 3.0.

De engelska och franska regeringarna (den senare i kölvattnet på den förra) lät därför i det längsta fördröja samtalen om den eventuella överenskommelse med den sovjetiska regeringen som det talats om i årtal. Stalin, som var väl medveten om att Sovjetunionens ekonomiska, sociala och militära situation var långt ifrån den bild propagandan försökte framställa den som och därmed i behov av att så mycket som möjligt fördröja det krig som hela Europa såg nalkas, hade gett Hitler en vink på artonde partikongressen. Den väntade tyska invasionen i Polen, som Hitler 1934 slutit en icke-angreppspakt med, skulle innebära krig med Storbritannien och Frankrike som hade försvarsavtal med Polen. För Hitler och hans generalstab var det nu säkrast att i görligaste mån undvika ett tvåfrontskrig. Hitler bestämde sig för att hörsamma Stalins invit och denne skulle också underlätta beslutet. Den 20 augusti 1939 undertecknades ett tyskt-sovjetiskt handelsavtal i Berlin. Natten mellan den 20 och 21 fick Schulenburg, Tysklands Moskvaambassadör, ett meddelande från Berlin där han uppmanades att omedelbart överlämna ett budskap från Hitler till Stalin, där Hitler framhöll det angelägna i att Stalin den 22 augusti, eller senast den 23, skulle ta emot Ribbentrop i Moskva. Han åberopade sig på handelsavtalet för att begära att en "icke-angreppspakt" skulle undertecknas, och där "gick han med på", skrev han, "det förslag som framlagts av er utrikesminister, Molotov". Han försökte inte luras, utan framhöll att han var pressad ty, skrev han. "spänningarna mellan

Tyskland och Polen hade blivit ohållbara [...]. Krisen kan vara ett faktum när som helst”.¹ Han gjorde därmed ingen hemlighet av att det var för att snarast möjligt kunna angripa Polen som han ville ha en pakt med Stalin. Denne svarade positivt omgående och var fullt på det klara över innebörden av detta – dvs ge klartecken för krig mot Polen. Stalin gick dessutom längre än Hitler. Han formulerade sig så att det i själva verket framstod som att det var han som låg bakom förslaget: ”Att den tyska regeringen går med på att ingå en icke-angreppspakt gör det möjligt at eliminera de politiska spänningarna och skapa fred och *samarbete* (min kurs. – JJM) mellan våra båda länder.”² Det var således Stalin som tillfogade formuleringen om ”samarbete” mellan Nazityskland och Sovjetunionen. Och det skulle snabbt komma att bli verklighet.

Från icke-aggression till (det första) samarbetet: Hitler och Stalin, hand i hand för att dela Polen

Den 23 augusti 1939 undertecknade Stalin och Hitler således en tioårig icke-angreppspakt. En pakt av det slag som diplomatins historia sett oräkneliga gånger och som någon av undertecknarna ofta brutit mot före dess utgång. Därmed skulle det gå att beteckna den som en banal upprepning av en normal diplomatisk manöver. Men den här gången fanns en särskild aspekt bakom: den fullbordades med ett hemligt avtalsutkast om nära samarbete mellan *Wehrmacht* och Röda armén, något som den sovjetiska regeringen inte skulle erkänna förrän strax före Sovjetunionens upplösning.

Utrikesminister Ribbentrop skriver under icke-angreppsavtalet mellan Nazityskland och Sovjet. Längst bak står general Sjaposjnikov, Molotov och Stalin. Licens: CC-BY-SA 3.0

Det första hemliga tysk-sovjetiska tilläggsprotokollet

Enligt detta ”ytterst hemliga tillägg”, som det heter i avtalets fjärde paragraf, hade de båda ”signatärerna under ytterst konfidentiella samtal behandlat frågan om respektive intressesfärer

¹ Dmitri Volkogonov, *Stalin, Triumph and Tragedy*, s. 354 (med ett längre utdrag ur Hitlers telegram).

² Ibid., s. 355 och Guerman Rozanov. *Staline-Hitler 1939-1941, Mejdounarodnie otnochenia*, Moskva 1991, s. 91-92. Arkivreferens: aVP SSSR, fond 0745, lager 14, dossier 32, kartong 3, blad 65.

i Östeuropa”, med andra ord hade de diskuterat formerna för en uppdelning av Östeuropa. Det hemliga tillägget innehåller därmed en kommande delning av Polen, när *Wehrmacht* väl invaderat och en delning av de baltiska staterna och Finland i intressesfärer – vilket ledde till följande resultat:

1. Vad beträffar staterna vid Östersjön (Finland, Estland, Lettland, Litauen), ”kommer Litauens norra gräns att utgöra gränsen mellan Tysklands och Sovjetunionens intressesfärer. I enlighet därmed erkänner båda parter Litauens överhöghet över Vilno-området”.
2. Vad beträffar de regioner som tillhör polska staten ”kommer floderna Narev, Wisla och San att definiera Tysklands och Sovjetunionens intressesfärer”.
3. ”Vad gäller sydöstra Europa framhåller Sovjetunionen sitt intresse för Bessarabien, som Tyskland inte har något intresse av. Slutligen låter de båda makterna frågan om en framtida ”självständig” polsk stat, eller inte, avgöras vid senare tillfälle”. (*sic!*)³

Tilläggsprotokollet handlar helt klart om ett samarbete för att dela en territoriell kaka. Vid den officiella avslutningen på kvällen den 23 augusti utbringade Stalin en skål för *Führern*: ”Jag känner till den kärlek den tyska nationen hyser för sin *Führer* och skulle därför vilja skåla för hans välgång”.⁴

Senare tog Stalin Ribbentrop vid armen och sade: ”Den sovjetiska regeringen tar denna pakt på största allvar. Jag kan därför ge mitt hedersord på att Sovjetunionen inte kommer att svika sin partner.”⁵ Det skulle förstås bara kunna vara tomma ord, av helt och hållet diplomatisk karaktär, utan reell innebörd, men Stalin skulle stå vid sina ord.

När Hitler vid en officiell sammankomst tillkännagav paktens innehåll sade han: ”Tillkännagivandet idag av en icke-angreppspakt med Ryssland slog ned som en bomb [...] Konsekvenserna går inte att överskåda... Vi behöver inte vara rädda för en blockad: Östern kommer att förse oss med spannmål, kreatur, kol, bly och zink.”⁶ Ytterligare ett konkret belegg för att det handlade om samarbete.

Invasjonen av Polen

Efter att *Wehrmacht* gått in i Polen den 1 september 1939, och krossat den polska armén på tre veckor, gick den sovjetiska armén i sin tur över Polens östgräns natten mellan den 16 och 17 september. Den tog kontroll över områden som främst befolkades av belarusier och ukrainare, som behandlats illa av den ultranationalistiska och ultra-reaktionära kamarilla som styrde Polen. Ofta mottogs Röda armén med utpräglad sympati, som dock snabbt skulle upphöra på grund av de razzior, arresteringar och deportationer som NKVD började verkställa. Under den blixtrande framryckningen överskred *Wehrmacht* den tysk-sovjetiska demarkationslinje som angetts i det hemliga tillägget. Den 18 september bad Stalin Hitler att retirera bakom de positioner man kommit överens om. Hitler gjorde också så trots protester från sin generalstab, där man var missnöjd med att till Röda armén behöva återlämna områden som de egna trupperna intagit.

En tysk-sovjetisk kommuniké i *Pravda*

Den 19 september 1939 publicerades i *Pravda* texten till en gemensam tysk-sovjetisk kommuniké, som antagits kvällen innan av de båda parterna. Där hette det: ”... uppgiften för de sovjetiska och tyska arméerna är att återställa lugn och ordning i Polen och bistå Polens befolkning med att återskapa förutsättningarna för dess existens som stat”.

³ *SSSR-Germania, 1939-1941*, Vilnius, s. 62-63. Ingår även (i något annorlunda övers.) i [Avtalstext till den tysk-sovjetiska icke-angreppspakten \(Molotov-Ribbentrop-pakten\)](#).

⁴ V Berejkov, *Kak ja stal perevodchikom stalina* (Hur jag blev Stalins tolk), s. 48.

⁵ *Ibid.*, s. 47.

⁶ Allan Bullock, *Hitler-Staline*, s. 63. Svenska: *Hitler en studie i tyranni*, s. 508

Och *Pravda* bekräftar ...

Dagen därpå, den 20 september, publicerade *Pravda* en än mer försonligt hållen kommuniké från nyhetsbyrån Tass, med bl a följande innehåll: ”Tysklands befolkning välkomnar enhälligt den sovjetiska regeringens beslut att under sitt beskydd ta den belarusiska och ukrainska befolkningen i Polen, som den polska regeringen lämnat åt sitt öde genom att fly.” Kommunikén underlät att nämna orsaken till att den polska regeringen ”flytt”, den uppehöll sig nu i Rumänien.

I sin rapport inför Högsta sovjet gav Molotov en något mindre idyllisk version av Röda arméns inmarsch i Polen. Han sade där: ”De härskande kretsarna i Polen hade inte litet bröstat sig över sin stats ”stabilitet” och sin armés ”makt”. Det visade sig emellertid, att det inte behövdes mer än en snabb stöt mot Polen först av den tyska armén och sedan av – *Röda armén* (min kurs. – JJM), för att det inte skulle bli någonting kvar av denna vanskapta ättling av Versailles-fördraget.” Molotov återopade därmed ett samarbete som ledde till att Polen likviderades som stat.*

Goebbels belåten

Den 22 september 1939 skrev nazisternas propagandaminister Joseph Goebbels i sin dagbok: ”Ryssarna ockuperar, tyvärr, tyvärr, oljeområdena i Polen. Men det går inte att göra något åt för ögonblicket. I övrigt har vi inga problem med dem.”⁷ Några dagar senare, den 1 oktober, noterade han Hitlers uppskattning av samarbetet med Kreml, ”Samtal på tu man hand med Führern [...] Han är övertygad om Rysslands lojalitet”⁸, som ju också gjort allt för att förtjäna det omdömet.

Den 10 oktober 1939 uttalar Goebbels sin förtjusning över ”en mycket positiv artikel och mot Ententen fientlig i *Izvestija*, som gör all rättvisa åt vår hållning [...]. Den kom i rätta tid för oss och har mötts med tacksamhet. Hittills har ryssarna hållit alla sina löften.”⁹

Andra hemliga tilläggsprotokollet

Under tiden, den 28 september 1939, for Ribbentrop ännu en gång till Moskva. Stalin (med Molotov som mellanhand) och Hitler (med Ribbentrop som mellanhand) undertecknade ett kompletterande hemligt protokoll, där den territoriella uppdelning som fanns i det första modifierades.

Denna andra överenskommelse noterade att, sedan den första undertecknats, ”att litauiska statens territorium övergått i Sovjetunionens intressesfär, medan, å andra sidan, distriktet Lublin och en del av distriktet Warszawa övergått i Tysklands intressesfär”. Avtalet förutskickade också en modifiering av den uppdelning av Litauen de båda makterna gjort i syfte att tilldela Tyskland ytterligare en bit av Litauen. Stalin överlät en bit på 398 kvadratkilometer med 184 000 invånare. Ribbentrop godtog detta som resultatet av ett vänskapligt samarbete rörande delningen av den territoriella kakan och överlämnade till Stalin för undertecknande en karta som konkret visade förändringarna i delningen av Polen mellan de båda länderna. Ribbentrop undertecknade den i rött och Stalin i blått.¹⁰

På kvällen mellan den 28 och 29 september anordnades en vänskaplig mottagning i Kreml. Medlemmarna av det sovjetiska kommunistpartiets politbyrå var förstas inbjudna ... utom en, Lazar Kaganovitj, som i sina memoarer inte omnämner denna lilla episod. Stalin ville inte

* Hela talet (som hölls 31 oktober) ingår i samlingen [Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#), s 20 ff.

⁷ Joseph Goebbels, *Journal 1939-1942*, s. 25.

⁸ *Ibid.*, s. 37.

⁹ *Ibid.*, s. 45.

¹⁰ *Ibid.*, s. 109-110. [Detta brukar kallas ”det tysk-ryska gräns- och vänskapsfördraget”. För utförligare beskrivning av detta och hur det kom till, se WL Shirer, [Sovjetunionen, Tyskland och Andra världskrigets inledning](#), s. 31-34. Molotov nämner det också i början av sitt ovannämnda tal till Högsta sovjet 31/10 -39]

störa nazisternas känslighet med att tvinga dem att umgås med en jude. Exit således för stackars Lazar. Större omsorg om samarbetet går knappast att uppvisa.

I *Pravda* den 30 september 1939 publicerades ett triumferande uttalande av Ribbentrop angående detta nya avtal. Ribbentrop var entusiastisk: ”1. Den tysk-sovjetiska vänskapen är nu definitivt etablerad. 2. De båda parterna komma aldrig att tillåta någon tredje part att blanda sig i de frågor som rör Östeuropa.”

I samma tidning omnämndes den uppmärksamhet som tyska tidningar ägnat åt det mottagande Ribbentrop fått i Kreml. ”Korrespondenten framhåller”, hette det i *Pravda*, ”att lunchen i Kreml ägde rum i en ytterst angenäm stämning.”

Nyhetsbyrån Tass bekräftar ”samarbetet” Stalin-Hitler

Den 7 oktober 1939 publicerade nyhetsbyrån *Tass* en kommuniké under rubriken ”utdrag ur Hitlers anförande inför *Reichstag*”. Där förklarade Hitler, utan minsta kommentar från *Pravdas* sida: ”Ryssland finner ingen anledning att motsätta sig att ett nära samarbete upprättas mellan våra båda stater. Olika regimer får inte hindra en gemensam aktiv kamp för fred. Pakten med Sovjetunionen utgör en vändpunkt i tysk utrikespolitik, basen för ett varaktigt och positivt samarbete mellan Tyskland och Ryssland i syfte att likvidera krigshetsarna och trygga folkens säkerhet. [...] *I Östeuropa kommer Tysklands och Rysslands insatser att leda till fred och lugn. Här sammanfaller Tysklands och Rysslands intressen fullständigt.*” [min kurs. JJM]. Nyhetsbyrån *Tass* gjorde ingen, det bör understrykas, kommentar till Hitlers uttalanden, som åter gav uttryck för ett uttalat samarbete.

I samma nummer av den sovjetiska dagstidningen återgavs utdrag ur samtal mellan Ribbentrop och en representant för Japan, där den tyske utrikesministern uttryckte samma entusiasm, bara ännu tydligare.

Handelsavtal

Den 24 oktober 1939 undertecknade Sovjetunionen och Nazityskland ett handelsavtal där Sovjetunionen förutsattes förse Berlin med en lång rad råvaror oundgängliga för den tyska krigsinsatsen och där den brittiska sjöblockaden gjorde att Tyskland inte längre kunde erhålla dem från sina traditionella leverantörer.

Och till samarbetet på handels område tillfogade Stalin nu ett politiskt samarbete.

Krig för att krossa hitlerismen?, ”absurt” och ”brottsligt”! (Molotov)

Inför Högsta Sovjet den 31 oktober 1939 glädde sig Molotov, som vi sett, åt att Polen upphört att existera plus Nazitysklands påstådda fredsvilja: ”Om man håller sig till Europas stormakter, så befinner sig Tyskland i dag i läget av en stat, som strävar till snarast möjliga slut på kriget och till fred, medan England och Frankrike, som ännu i går larmade mot aggressionen, är för krigets fortsättande och mot ett fredsslut. Som man ser, förändras rollerna.” Han fördömde England och Frankrike som krigshetsare vilka bara ute efter att försvara sina ”djupgående materiella intressen såsom stormakter med väldiga koloniala besittningar... Frukta för att förlora världsväldet tvingar de regerande kretsarna i England och Frankrike att bedriva krigspolitik mot Tyskland”.

Enligt Molotov nöjde sig Nazityskland inte bara med att föra en fredspolitik, utan hotade den koloniala världsordningen, ett av fundamenten i bourgeoisieens välde.

Till sist upphöjde Molotov hitlerismen till rangen av ideologi och tillade: ”Hitlerismens ideologi kan, liksom varje annat ideologiskt system, erkännas eller förkastas – det är en sak, som gäller politiska åsikter. Men varje människa begriper, att en ideologi inte kan förintas med våld, att man inte kan göra slut på den genom ett krig. Därför är det inte bara absurt utan rent av brottsligt att föra ett sådant krig som ett krig för ’hitlerismens förintande’, maskerat med den falska flaggen av kamp för ’demokratin’.”

Avslutningen av talet hade karaktären av en entusiastisk hymn till den tysk-sovjetiska vänskapen: ”Nu är vårt förhållande till den tyska staten byggt på basis av ett vänskapligt förhållande, på *beredvillighet att understödja Tysklands strävan till fred.*” [Min kurs. – JMM]. En formulering som åter understryker strävan till samarbete mellan de båda regimerna och han preciserar det senare genom att tillägga: ”Vi har alltid haft den uppfattningen, att ett starkt Tyskland är en nödvändig betingelse för en varaktig fred i Europa.”¹¹

Stalin utlämnar tyska kommunister till Hitler

Denna nya vänskap tog sig en oväntad politisk form, uppenbarligen också för de tyska ledarna, att döma av att Stalin ökade stödet till nazisternas organiserade repression mot de tyska kommunisterna. I december 1939 meddelade Bogdan Kobulov, NKVD:s man i Berlin, att hustrun till Ernst Thälmann, det tyska kommunistpartiets tidigare generalsekreterare som fängslats i april 1933, kommit till den sovjetiska ambassaden. En man vid namn Petrov, som tolkat sammanträffandet, skulle senare återge vad som sagts: hon var utan tillgångar, utsvulten och hade bett om hjälp. Kobulov hade svarat att sovjetambassaden inte hade några möjligheter att hjälpa offren för repressionen. Hon hade då begärt att Sovjetunionen skulle agera för att få hennes make frigiven ur det läger han satt internerad i. Kobulov hade då avvisat henne varvid en häpen Rosa Thälmann svarat: ”Allt han gjort för kommunismen har alltså varit meningslöst.” Skulle hon vända sig till Göring i stället, undrade hon. Kobulov, replikerade bara torrt: ”Det får ni avgöra”.¹²

Det här var bara en blygsam början till det bistånd Stalin skulle ge Hitler mot de tyska kommunisterna. I februari 1940 utlämnade han till Gestapo en första grupp på trettio tyska kommunister, som befann sig i exil i Sovjetunionen för att slippa undan nazismen. En av dem var Margarete Buber-Neumann, hustru till Heinz Neumann, den tidigare ledaren för det tyska kommunistpartiet och chefredaktör för dess dagstidning *Die Rote Fahne*. Redan 1937 hade Stalin låtit avrätta Heinz Neumann – vilket Margarete var ovetande om – och därmed gick det inte att utlämna honom 1940. Enligt Margarete var det sammanlagt 150 partimedlemmar och nära sympatisörer som NKVD då utlämnade till Gestapo.

Vid ett av förhören sade en Gestapoagent, som inte såg något annat än ett försök till manipulation i det hela, till henne: ”Han [Heinz Neumann] befinner sig i Paris och arbetar för Komintern. Och ni, vad är ni för en? Ni är agent åt Komintern och GPU. Ni tror väl inte själv, att ryssarna skulle utlämna er i egenskap av Heinz Neumanns hustru till Tyskland?”¹³ Att Gestapo hade den attityden gentemot offren visar att Stalin inte tillmötesgått någon begäran av Hitler om att utlämna de tyska kommunister som tagit sin tillflykt till Sovjet, och att det var Stalin som bestämt sig för att göra sig av med dem och överlämna dem till bödlarna. Gestapo och SS, som var blinda för stalinismens verklighet, kunde inte förstå att Stalin likviderat huvuddelen av dem som överlevt revolutionen, som han misstänkte kunde ha kvar något av sin gamla gnista, även om de förvandlats till fogliga redskap åt stalinismen ... Följaktligen envisades man med att försöka övertyga Margarete Buber-Neumann: ”Hur många förhørsledare man förde mig till, har jag redan glömt. Alla ansträngde sig att söka bevisa att jag var GPU-agent eller på Kominterns uppdrag skickats till Tyskland.”. Slutligen hamnade hon i koncentrationslägret Ravensbrück, där hon skulle få dväljas fram till krigsslutet.¹⁴

Stalins blunder gynnar Hitler

Stalin drar så in Sovjetunionen i ett katastrofalt äventyr. Han försöker skjuta tillbaka gränsen

¹¹ *Pravda*, 1 november 1939. Hela talet (på svenska), ”Om Sovjetunionens utrikespolitik”, ingår i [Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#), s 20 ff.

¹² *Novaia i noveichaija istoria*, n° 4, 2000, s. 100.

¹³ Margarete Buber-Neumann, [Fånge hos Stalin och Hitler](#) (1948), s. 103

¹⁴ *Ibid.* s 102-3, 111.

med det lilla Finland norr om Leningrad ett trettiotal kilometer. Finland är ovilligt men Stalin går in för att med alla medel ställa till incidenter vid gränsen. Röda armén är numerärt överlägsen och med en förkrossande materiell övervikt: 900 stridsvagnar mot 15 och 1 500 flygplan mot 158 ...

Stalin såg själva essensen i militär strategi i en offensiv på bred front, men Röda armén kör fast och decimeras. Man lyckades emellertid erövra staden Terijoki, där Stalin genast lät installera en pseudo-regering ”för demokratiska folkrepubliken Finland”, till största delen bestående av ryssar från Karelen som man i all hast gett finländska namn och som majoriteten av de finländska kommunisterna själva tog avstånd från. I ledningen placerades finländaren Otto Kusinen, medlem av Kominterns exekutivkommitté och vars son Stalin låtit arresteras för att göra honom mer foglig. Och Molotov kan ytterst vilseledande hävda att Sovjetunionen inte förde krig mot Finland, utan efter finländska krav stödde en folkligt demokratisk regering som blivit offer för reaktionen. Ingen trodde på det.

Sovjets utrikesminister Molotov undertecknar biståndspakten mellan Sovjet och Terijoki-regeringen 2 december 1939. Stående från vänster: Zjdanov, Vorosjilov, Stalin samt Kuusinen (Licens: Public domain)

Hitler och Ribbentrop gratulerar Stalin

Den 23 december 1939 publicerade *Pravda* de gratulationer Hitler och Ribbentrop skickat till Stalin på födelsedagen: ”I samband med er sextioårsdag ber jag att få överrätta mina bästa lyckönskningar. Jag önskar er det allra bästa och er personligen god hälsa samt en lycklig framtid för folken i det vänskapligt sinnade Sovjetunionen.” Ribbentrop skulle upprepa sin Führers gratulation.

I nordost gjorde Finlands armé motstånd i tre månaden, men tvingades slutligen ge vika för motståndarens numerära överlägsenhet. Stalin hade räknat med att kunna segra på två veckor, och även låtit tillkännage det, och blev rasande. Siffrorna var tunga: Röda armén hade förlorat

126 875 man i stupade, sårade och saknade. För Hitler var det ett tydligt tecken på sovjetarméns svaghet. Det sovjetiska flyget hade inte klarat av att ingripa någonstans gentemot en motståndare som nästan helt saknade eget flyg. När tiden väl var inne skulle Hitler veta att utnyttja den tjänst Stalin något ofrivilligt gett honom.*

Från anti-Komintern-pakten till att släcka Komintern

Den 25 december 1936 hade Nazityskland och Japan undertecknet en anti-Komintern-pakt som Mussolinis Italien året därpå anslutit sig till för att sedan 1939 också få sällskap av Franco-Spanien. En av Stalins första slutsatser av denna pakt var att det var nödvändigt att underställa Kommunistiska internationalen (eller snarare resterna av det som ännu någon tid skulle bära det namnet) vad som krävdes i samarbetet med Hitler. I början av september presenterades sålunda Wilhelm Pieck, medlem av politbyrå i det tyska kommunistpartiet, för Manuilskij, medlem av Kominterns sekretariat, ett förslag till flygblad att sprida i Tyskland, Tjeckoslovakien och Österrike. I flygbladet gisslades förvisso de engelsk-franska imperialisterna men kritiserade också ”det tyska storkapitalet” och uppmanade till råga på allt de tyska arbetarna att ”befria Tyskland från hitlerfascismen och finanskapitalets värde i en socialistisk revolution”. Slutligen hyllades ”den broderliga enheten mellan folken i kampen mot fascism och imperialism”.¹⁵ På order av Zjdanov, Stalins språkrör, gick Kominterns sekretariat först och främst in för att korrigerade dessa malplacerade formuleringar, som bara kunde irritera Hitler. De grova orden om ”fascism” och ”hitlerism” försvann, men fördömandena av det ”tyska storkapitalet” blev kvar. Det var ändå för mycket för Stalin, som läxade upp Kominterns sekretariat. Det senare rättade snabbt in sig och förbjöd spridning av det olyckliga flygbladet i de tre berörda länderna och det stuvades undan i arkiven. Detta var bara en blygsam början.

Nytt handelsavtal där ”den sovjetiska regeringens vilja att stödja Tyskland blir alltmer uppenbar” (Schnurre)

Den 11 februari 1940 undertecknade Stalin ännu ett handelsavtal med Tyskland. Han lovade där att förse Hitler med alla de metaller han behövde för sin krigsapparat (koppar, tenn, nickel, kobolt, molybden, wolfram, järn) i utbyte mot prototyper till maskiner, patent och planer, som man fick betala dyrt för, och utrustning och modernt materiel, bl a de stridsvagnstorn som Hitler levererade med en saktfärdighet som stod i omvänd proportion till den brådska med vilken Sovjetunionen in i det sista uppfyllde bestämmelserna i avtalet.*

Den 13 februari 1940 publicerade *Pravda* en kommuniké där avtalet hyllades och där det hette att det ”svarade mot önskemålen från regeringarna i de båda länderna om utveckling av ett ekonomiskt program för varuutbyte mellan Tyskland och Sovjetunionen. [...] Detta ekonomiska avtal går ut på export av råvaror från Sovjetunionen till Ryskland, i utbyte mot leveranser av industriprodukter från Tyskland till Sovjetunionen. [...] Målet är att i framtiden än mer öka de ömsesidiga leveranserna av varor.”

Schnurre, som förhandlade för det tyska utrikesministeriet, gjorde i ett memorandum till Berlin den 26 februari en detaljerad genomgång av de varor som Stalins Sovjetunionen i enlighet med det ingångna avtalet lovat leverera till Nazityskland de närmaste tolv månaderna:

”900 000 ton olja, 100 000 ton bomull, 500 000 ton fosfater, 100 000 ton krommetaller, 500 000 ton järnmineraller, 300 000 ton järnskrot och gjutgods, 2 400 kilo platinium.” han tillade, utan att precisera några volymer: mangan, metaller, virke och andra råvaror. Han tillfogade

* Se [Finska vinterkriget 1939-40](#) (artikel- och dokumentsamling).

¹⁵ *Komintern i vtoraja mirovaia voïna*, band 1, s. 127-131.

* Det hemliga handelsavtalet återges här: [Avtalstext till den tysk-sovjetiska icke-angreppspakten \(Molotov-Ribbentrop-pakten\)](#).

slutligen en lista över råvaror som Sovjetunionen lovat att leverera till Nazityskland de närmaste 18 månaderna: 3 000 ton koppar, 950 ton tenn, 500 ton molybden, 500 ton tungsten, 40 ton kobolt. Schnurre tillägger: ”Sovjetunionen föreslår (det rörde sig således inte om något krav från nazisterna till Kreml) transitering till och från Rumänien, Iran, Afghanistan och länder i Mellanöstern” via transsibiriska järnvägen, vilket Kreml föreslog en 50-procentig rabatt på transportkostnaderna på. Att på detta sätt bereda Nazityskland direkt tillgång till leverantörer i Mellanöstern och Asien för att man skulle komma undan den sjöblockad England inlett var till stor nytta för Hitler. Det gick inte att vara mer artig, vänlig och framför allt inte mer samarbetsvillig.

Schnurre var för övrigt imponerad av de sovjetiska förhandlarnas extremt goda vilja: ”Under långa förhandlingar *har sovjetregeringens vilja att stödja Tyskland blivit alltmer uppenbar* (min kurs. – JJM) liksom den bestämda viljan till ömsesidig politisk förståelse under diskussionerna om ekonomiska frågor.”¹⁶

Goebbels alltmer belåten

Den 15 mars 1940 noterar Goebbels belåtet: ”Nu är vi allierade med Ryssland. Hittills har det bara gett oss fördelar.” (s. 104). Tydligare kan det inte sägas.

Komintern reducerat till tystnad

Den 1 oktober 1940 noterar Goebbels lika belåtet: ”I *Pravda* har Stalin publicerat ett uttalande om trepartspakten. Mycket positivt [...]. Man slår alltså undan benen på dessa plutokrater som spekulerat i att bolsjevikerna skulle hjälpa dem. [...] Führern har med tillfredsställelse noterat Stalins uttalande. Den hjälper oss att ta ännu ett litet steg framåt.” (s. 198-199).

Den 5 oktober 1940 publicerade *Pravda* en kommuniké ”om undertecknandet av ett avtal om järnvägarna mellan Sovjetunionen och Tyskland. Avtalet rör direkta kommunikationer för såväl passagerare som gods mellan Sovjetunionen och Tyskland. Förhandlingarna har ägt rum i en anda av god vilja.”

¹⁶ *SSSR-Germania, 1939-1941*, band 2, s. 36-39.

Barbarossa

Den 18 december 1940 beordrade Hitler sin generalstab att fullfölja förberedelserna av att invadera Sovjetunionen den 15 maj 1941. Det var operation Barbarossa. General Tupikov, den sovjetiske militärattachén i Berlin, informerade Stalin om vad som var på gång och meddelade att invasionen skulle äga rum i mars 1941. Trots detta gav Stalin den tyske militärattachén, general Aschenbrenner, tillstånd att besöka de allra modernaste sovjetiska fabriker för flygplanstillverkning.

Nytt handelsavtal

Den 10 januari 1941 undertecknade Sovjetunionen och Tyskland åter ett handelsavtal, som tyskarna föreslog skulle täcka de närmaste 18 månaderna, fram till augusti 1942. En kommuniké i *Pravda* den 11 januari 1941 uttryckte Kremls stora tillfredsställelse. ”Det nya avtalet [...] utgör en ny etapp i förverkligande av det ekonomiska program de båda regeringarna presenterade 1939. Valet reglerar handelsutbytet mellan Sovjetunionen och Tyskland ända till den 1 augusti 1942”, det datum de tyska representanterna föreslagit för att dölja tidsplanen för operation Barbarossa. Mängden leveranser de båda parterna förklarade sig redo att ombesörja överskred klart ramarna i det första avtalet. Sovjetunionen skulle till Tyskland leverera industriråvaror, oljeprodukter och livsmedel, framför allt vete. Tyskland skulle förse Sovjetunionen med industriprodukter.

”Samtalen”, hette det i *Pravda*, ”har ägt rum i en atmosfär av förståelse och ömsesidigt förtroende i enlighet med de vänskapliga relationer som råder mellan Sovjetunionen och Tyskland.” Även problem som hade att göra med Sovjetunionens inkorporering av de baltiska staterna, där Tyskland ändå hade stora intressen, hade officiellt reglerats i harmoni. Texten fortsatte: ”Alla ekonomiska frågor, inklusive de som uppstått efter att nya områden enats med Sovjetunionen, reglerades i enlighet med de båda ländernas intressen.”

Försvara Nazityskland mot illvilliga rykten?

Den 13 januari 1941 publicerade *Pravda* en kommuniké från nyhetsbyrån *Tass* som tycktes tyda på en viss nedkyllning av relationerna mellan de båda signatärerna till pakten av den 23 augusti. Kommunikén tillbakavisade ryktena om att *Wehrmacht* var på väg att gå in i Bulgarien. ”I utländsk press”, hette det i kommunikén, ”cirkulerar uppgifter, med bakgrund i vissa kretsar i Bulgarien, om att tyska trupper redan skickats till Bulgarien, at detta skett med den sovjetiska regeringens goda minne och att Sovjetunionens regering på den bulgariska regeringens förfrågan gett sitt godkännande till att tyska trupper trängt in i Bulgarien.” Enligt kommunikén hade den tyska regeringen aldrig någonsin berört frågan om att sända trupper till Bulgarien och den bulgariska regeringen hade heller aldrig dryftat den frågan med den sovjetiska regeringen. Nästa dag publicerade *Pravda* en kommentar av den tyska informationsbyrån där man talade om en ”påstådd” trupprörelse i Bulgarien och där man sade att det inte var något att förvåna sig över att nyhetsbyrån *Tass* ”sett sig förpliktad att tillbakavisa de uppgifterna”.

Molotov begärde ett sammanträffande med den tyske Moskvaambassadören Schulenburg där han förklarade att Sovjetunionen betraktade Bulgarien och Svarta havet som en ”sovjetisk säkerhetszon” och fördömde ”närvaron av alla slags utländska trupper” i de områdena som ”en kränkning av Sovjetunionens intressen”.¹⁷

Men när *Wehrmacht* den 1 mars verkligen gick in i Bulgarien inskränkte sig kommunikén från *Tass*, som publicerades i *Pravda*, den 3 mars till en lakonisk information: ”Tyska informationsbyrån låter meddela att tyska trupper, i överensstämmelse med Bulgariens regering, gått in på bulgariskt territorium.” Mer diskret går det inte att vara.

¹⁷ *Ibid.*, s. 143-144.

Trots denna avsvälning fortsatte Sovjetunionen att till Nazityskland leverera de råvaror man behövde.

Den jugoslaviska affären

Den 25 mars 1941 anslöt sig Cvetkovičs pro-tyska regering i Jugoslavien till anti-Komintern-pakten. Två dagar senare tog den antinazistiske generalen Simović, med nära band till engelsmännen, avstånd från detta. Natten mellan den 5 och 6 april undertecknade Stalin en icke-angreppspakt med den nya regeringen i Jugoslavien. På kvällen den 6 var det tänkt att en bankett skulle anordnas för att fira avtalet. Innan banketten hunnit börja bombade *Luftwaffe* Belgrad och förstörde delar av staden och samtidigt gick tyska trupper över landets gränser. Stalin blev omedelbart informerad och lät genast inställa banketten som, sade han, ”skulle ha framstått som en provokativ utmaning”.¹⁸ Banketten som sådan hade inte förändrat något för Jugoslaviens vidkommande, men att den blev inställd innebar att den sovjetisk-jugoslaviska pakten de facto upphävdes, att den var dödfödd, och innebar en gest till Hitler, som i detta inte kunde se något annat än Stalins foglighet.

Tre dagar senare, den 3 april, undertecknade Stalin en icke-angreppspakt med Japan, en av de tre medlemmarna av anti-Komintern pakten. Han åtföljde den japanske utrikesministern Matsuoka till järnvägsstationen och sade till honom – med avsikten att denne skulle vidarebefordra det till sina bundsförvanter, vilket också skedde: ”Jag är en övertygad anhängare till Axelmakterna och fiende till England och Amerika.” Matsuoka dröjde inte med att föra vidare de orden till den tyske ambassadören Schulenburg, till vilken Stalin dessutom sade på perrongen: ”Vi måste förbli vänner”. Han grep också överste Krebs från tyska ambassaden i armen och sade: ”Vi har varit vänner med er och det kommer vi alltid att vara.”¹⁹

Ska sådana uttalanden bara betraktas som tomt prat och platonisk diplomati? Nej. Vi kommer att få se apropå ett memorandum av den 15 maj hur Stalin uppfyllde sina handelsmässiga förpliktelser gentemot Nazityskland – som för sin del inte gav mycket tillbaka. Dokumenten visar att Stalin fortsatte att ge ett betydande stöd till den ökande tyska krigsinsatsen, som snart på ett brutalt sätt skulle komma att rikta sig mot Sovjetunionen.

Från anti-Komintern pakt till upplösning av Komintern

Den 9 mars 1941 diskuterade Stalins språkrör Zjdanov med Kominterns sekreterare Dimitrov om förberedelserna (om man så kan säga!) av Första maj-firandet: ”Vi anser båda”, noterade Dimitrov, ”att det i detta läge inte vore rätt att komma med någon appell för Första maj.” Således ingen appell från Kommunistiska internationalen i samband med den internationella högtidsdagen för arbetarna i runt om i världen, endast interna direktiv till sekretariaten i de olika kommunistpartierna.

En dryg månad senare, på kvällen den 20 april, hade Stalin en diskussion med medlemmarna av politbyrån och Dimitrov. Han förklarade att han ansåg det vara nödvändigt att upplösa Komintern: ”Klamra er inte fast vid vad som gällde igår. Tänk enbart på den situation som är på väg att uppstå. [...] För de institutioner Komintern består av är det kanske inte så trevligt, men den sortens överväganden får inte vara avgörande”, sade han. För att avsluta med ”frågan om Kominterns existens, på kort sikt, och de nya former för internationella kontakter och internationell verksamhet som behövs under ett världskrig ställs nu kraftfullt och klart”.²⁰ Ett möte med sekretariatet och Zjdanov den 12 maj ägnades helt åt att planera upplösningen och de närvarande framhöll att den inte fick ”leda till intrycket av någon begravning eller

¹⁸ G Gorodetsky, *Le grand jeu de dupes*, s. 226.

¹⁹ *Dokumenty vneichnej politiki*, band 23, 1.2, s. 560-565.

²⁰ Grigor Dimitrov, *Dimitrov, journal 1933 -1949*, s. 454 resp s, 459. Eng uppl. *The Diary of Giorgi Dimitrov*, s. 156 [utdraget i engelska versionen är kortare än i den franska]. Se även: [Georgi Dimitrovs dagbok](#) av J-J Marie, som även innehåller ett avsnitt om Molotov-Ribbentrop-pakten.

vilsenhet”.²¹ Hitlers attack på Sovjetunionen den 22 juni skulle – för tillfället – rädda Komintern.*

Goebbels fortfarande nöjd med Stalin

Den 13 maj 1941, inte långt innan operation Barbarossa skulle inledas, upprepade Goebbels än en gång: ”Stalin fortsätter att agera till vår belåtenhet.”²²

Den 15 maj författade det tyska utrikesministeriet ett memorandum rörande de ekonomiska relationerna mellan Sovjetunionen och Tyskland. Där framhölls både de ”svårigheter” Tyskland hade att uppfylla sina löften till Sovjetunionen, medan det senare däremot levererade allt man lovat. ”Som tidigare”, skrev Schnurre, författare till rapporten, ”hade svårigheter uppkommit i verkställandet av de tyska löfena rörande leveranserna till Sovjetunionen, i synnerhet när det gäller vapen. Som tidigare kan vi inte hålla tidsplanen”. Cyniskt konstaterade Schnurre ändå att det hela inte var så allvarligt. ”Att Tyskland inte kunnat hålla sina löften kommer inte att visa sig förrän efter augusti i år, för fram tills dess är Ryssland förpliktigt att betrakta sina leveranser som ett förskott.” Från augusti givetvis, med tanke på operation Barbarossa, inga som helst problem: förskottet skulle aldrig återgäldas.

Schnurre gjorde en precision: ”Komplikationer har framför allt uppstått i att man [Tyskland] inte kunnat uppfylla kontrakten om leveranser vad gäller flygvapen.” Däremot fortsatte färdigställandet av en tysk kryssare som planerat i Leningrad, med deltagande av 70 tyska ingenjörer, och allt utlovat materiel anlände i god tid!

Sovjetunionen uppfyllde för sin del allt som utlovats. Schnurre noterade detta: ”Läget när det gäller leveranser av ryska råvaror fortgår tillfredsställande” och han radade upp en lista över vad som uppnåtts sedan årets början! 632 000 ton vete, 232 000 ton olja, 23 500 ton bomull, 50 000 ton mangan, 67 000 ton fosfat, 900 kilo platina. Och takten i leveranserna ökade dessutom, för bara under april månad kunde Schnurre räkna in: 208 000 ton vete, 90 000 ton olja, 8 300 ton bomull, 6 300 ton koppar, tenn och nickel.

Schnurre framhöll ett problem av politisk karaktär: ”Allvarliga problem har uppstått på grund av oupphörliga rykten om att en konfrontation mellan Tyskland och Ryssland är oundviklig”, vilket, skrev han, ger näring åt ”allvarlig oro inom den tyska industrin, som gör allt för att inte uppfylla tidigare avtal med Ryssland och i en del fall till och med vägrar till Moskva skicka den personal som behövs för att uppfylla kontrakten”.

Enligt Schnurre var ryssarnas inställning däremot fördelaktig. Framför allt betonade han deras punktlighet beträffande leveranserna: ”Givetvis kräver detta stora ansträngningar. Ryssarna levererar punktligt de volymer råvaror som bestämts i kontrakten.” En sådan punktlighet var något helt extraordinärt för Sovjetunionens vidkommande, där försenade leveranser – för att inte tala om brist på produkter – var frekventa och föremål för diskussioner på högsta politiska nivå. Detta fick Schnurre att skriva: ”Min känsla är att vi skulle kunna ställa ytterligare krav ekonomiskt på Moskva, till och med mer långtgående än avtalet av den 10 januari 1941 och som skulle kunna tillgodose våra ekonomiska behov i än större omfattning än hittills.”²³

Stalins bidrag till Nazitysklands angrepp på Sovjetunionen

Den 26 maj meddelade Stalin generalerna Zjukov och Timosjenko att den tyske ambassadören Schulenburg begärt att sovjetregeringen skulle ge tillstånd för flera grupper av tyska utredare att i gränsområdena utforska gravarna till stupade tyska soldater under första världskriget. Denna omsorg om de döda var inget som bekymrade Stalin. Han sade ja och

²¹ *Ibid.*, s. 471. Eng. uppl. 162-4.

* Om upplösningen av Komintern, se lästipsen nedan

²² Joseph Goebbels, *a.a.*, s. 290.

²³ *SSSR-Germania, 1939-1941*, band 2, s. 36-39.

ställdes som enda krav att undersökningarna bara skulle gälla själva begravningsplatsen, något som dessa entusiaster för minnesceremonier gick med på utan invändningar. De båda höga sovjetiska officerarna blev häpnadslagna, men vågade inte protestera.²⁴

Topografiska data visar att dessa ”gravintresserade” fick ut lika mycket som tyska flygplan gjort under de 324 kränkningar av sovjetiskt luftrum som ägt rum mellan 1 januari och 22 juni och som Stalin inte gjort något åt.

Men det var fel att visa Hitler att han var rädd. En kommuniké från nyhetsbyrån *Tass* den 14 juni, där det hette att relationerna mellan Moskva och Berlin var utmärkta, fick motsatt effekt. Goebbels antecknade: ”Enligt Führern beror dementin från *Tass* bara på rädsla. Stalin darrar inför vad som komma skall.”²⁵

Den 21 juni på kvällen, klockan 20.30 (Moskvatid), deserterade den tyske korpralen Alfred Liskov, en kommunistisk arbetare, för att varsko Röda armén om den nära förestående tyska attacken. Enligt historikerna Jean Lopez och Lasha Okhtmezuri hade ”fyra (tyska) soldater redan deserterat i juni: två den 4, en den 18, en till den 21. Samtliga hade sagt sig vara kommunister och meddelat att anfallet var omedelbart förestående. Alla avrättades som ’provokatorer’.” Det blev Stalins sista gentjänst till Hitler för att kunna förlänga ett alltmer tynande samarbete. ”Alfred Liskov kom undan tillfälligt”, fortsätter Lopez och Okhtmezuri, ”eftersom han fortfarande höll på att förhöras när de tyska kanonerna började dåna.”²⁶ Men alla spår efter en man som visste för mycket upphör därefter snabbt.

Översättning: Björn Erik Rosin

Lästips

[Kommunisterna och Andra världskriget 1939-40](#) (dokumentsamling)

[Komintern om Andra världskriget \(1939-1941\)](#). (Dokument och tal från Kommunistiska internationalen)

Historiska arbeten:

Pierre Broué: [Kommunistiska Internationalen och Andra världskriget](#)

Winston Churchill: [Om Molotov-Ribbentrop-pakten och dess förspel](#).

Yvonne Hirdman: [Sveriges Kommunistiska Parti och 2:a världskrigets första år](#)

WL Shirer: [Sovjetunionen, Tyskland och Andra världskrigets inledning](#)

Molotov-Ribbentrop-pakten:

Robin Blick: [Ohelig allians - Stalins pakt med Hitler](#)

Anders Hagström: [Molotov-Ribbentrop-pakten](#).

Roger Moorhouse: [Brittiska kommunistpartiet och Molotov-Ribbentrop-pakten](#),

Trotsky om Molotov-Ribbentrop-pakten:

[Vad ligger bakom Stalins försök att nå en överenskommelse med Hitler?](#) (mars 1939)

[Stalin – Hitlers kvartermästare](#)

[Alliansen mellan Tyskland och Sovjetunionen](#)

Vinterkriget:

[Finska vinterkriget 1939-40](#) (artikelsamling)

²⁴ *Izvestia TsK KPSS*, 1995, n° 2, s. 4-22, och G Zjukov, *Vospominania i razmychlenia*, band 1, s. 346-347. Att försvara Stalin kräver knep och falsifieringar av alla sorter, upprepade av ministrar hängivna kulten av honom: när Zjukovs memoarer publicerades på Brezjnevs tid hade de två sidor utelämnats där Zjukov tar upp denna episod, utan att läsaren får veta något.

²⁵ Joseph Goebbels, *a.a.* s. 290.

²⁶ Jean Lopez, Lasha Okhtmezuri, *Barbarossa*, s. 346.

Alf Johansson: [De svenska kommunisterna och vinterkriget](#)

Om upplösningen av Komintern:

Pierre Broué: [Dödsbudet. Upplösningen av Komintern](#)

Fernando Claudín: [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1, 1. Upplösningen](#), s. 7-26.

M Fahlgren (red.): [Upplösningen av Komintern – ur Moskvas och de svenska kommunisternas synvinkel](#) (dokument)